

Туратбек кызы Ж.

**КООМДОГУ ЗАМАНБАП БИЛИМ БЕРҮҮНҮН СОЦИАЛДЫК
МААНИСИ ЖАНА АНЫН РОЛУ**

Туратбек кызы Ж.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Turatbek kyzy Zh.

ROLE AND VALUE OF EDUCATION IN MODERN SOCIETY

УДК:1:37.014. 53(045/046)

Бул макалада азыркы коомдогу заманбап билим берүүнүн социалдык мааниси жана орду каралган. Билим берүүнүн мобилдүүлүк мүмкүнчүлүктөрүнүн күчөтүлүүсүн анализдөө концептуалдуу деңгээлде болуп, билим берүүнүн маңызын, анын социалдык функцияларын баштапкы орнотууну, андан кийин заманбап коомдо билим берүүнүн мобилдүүлүк дараметин оптималдаштырууга багытталган бир катар тажрыйбалык сунуштоолорду калыптандыруу туралуу маалымат берилет.

Негизги сөздөр: билим берүү, тарбия, өнүгүү, социалдык, коом, заманбап.

В статье рассматриваются роль и значение образования в современном обществе. Таким образом, анализ усиления мобильности возможностей образования строится на концептуальном уровне и предполагает первоначальное установление сущности образования и его социальных функций, а затем формулирование ряда практических рекомендаций, нацеленных на оптимизацию мобильного потенциала образования в современном обществе.

Ключевые слова: образование, воспитание, развитие, социальность, общество, современность.

The article discusses the role and importance of education in today's society. Thus, the analysis of how to enhance educational opportunities is based on a conceptual level, and involves the initial establishment of the essence of education and its social functions, and then to formulate a number of practical recommendations aimed at optimizing the capacity of mobile education in modern society.

Key words: education, education, development, sociality, society, present.

Билим берүү системасы коомдун абалына жараша өнүгөт. Ошол эле учурда коомдун өнүгүшү билим берүүнүн өнүгүшүнөн көз каранды. Канчалык билим берүүгө коом тарабынан көңүл бурулса, өз учурунда аны реформалоого карата тиешелүү иш чаралар көрүлсө, ошончолук коомдун келечектеги өнүгүүсү тууралуу коомчулуктун ишеними пайда болот. Билим берүүгө бөлүнгөн узак мөөнөттүк инвестиция келечекте коомдун өнүгүшүнө түздөн-түз таасир тийгизе алаары маалым.

Заманбап адамдагы коомдук өнүгүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн түшүнүүнү, жүрүм-турумдун адекваттуу сызыгын тандап алуу максатында пайда болгон коомдук көрүнүштөрдү сындык баалоо жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу үчүн аларга болгон

фундаменталдык билимдердин, анын ичинде социалдык философия менен билим берүү философиясынын дараметин активдүү пайдалануу зарыл. Философиялык билим берүү системалуу катары өзүнө заманбап шарттардагы билимдин ары олуттуу деңгээлин камтып тураарын Е.А. Пушкарева белгилеп кеткен [1. 58-б.]. Андыктан коомдун ар бир мүчөсү билим берүүнүн үзгүлтүксүз процессине киргизилген жана анын турмуштук жолундагы тик (вертикалдуу) жана горизонталдуу мобилдүүлүктөгү дараметтик кырдаалды камсыз кылуудагы мүмкүнчүлүктөрүн андап билүү олуттуу мааниге ээ. Адам өзүнүн жеке социалдык мобилдүүлүгүнүн каналдарынын эффективдүүлүгү билим берүүнүн мүнөзү жана деңгээли, ал эми анын кесиптик-кызматтык мансабы бардык чөйрөлөрдө зарыл түрдө ылайыктуу билим берүүчүлүк деңгээл менен шартталгандыгын түшүнүүсү зарыл. Ошентип билим берүүнүн маңызы жана билим берүүнүн улуттук-аймактык өзгөчөлүктөрүн эсепке алуусуна таянган, социалдык мобилдүүлүктү камсыз кылуудагы билимдин мүмкүнчүлүктөрүн тактоого шарт түзгөн анын алдыңкы социалдык функциялары туурасындагы фундаменталдык элестөөлөрдүн калыптануусу анын мобилдүүлүк дараметинин оптималдашуусуна көмөк көрсөтөт. Фундаменталдык билим берүү өзүнө натыйжасында инструменталдык билим тизилген сөлөкөттү камтып, фундаменталдуу билим берүүдөн динамикалуулууга, өзгөрмөлүүлүгү, объективдүү шарттарга ылайык модернизацияланууга жөндөмдүүлүгү менен айырмаланат.

Билим берүүнүн мобилдүүлүк мүмкүнчүлүктөрүнүн жогорулоо механизми катары заманбап билим берүүнүн парадигмаларын өзгөртүү эсептелет, ал дагы эле билимдик-багыттуулук моделинде жана негизи катары инсандык-багыттуулук моделди кабыл алуусунда түзүлөт. Пайда болуусу билим берүүдөгү кризистик көрүнүштөрдүн пайда болуусуна көмөк көрсөткөн билим берүүнүн билимдик-багыттуулук моделинин кемчиликтери болуп, А.Г. Сабиров баса белгилегендей, бир жагынан, адамдын дүйнөгө, коомго, аны бир нерсенин объектиси, продуктусу, каражаты, фактору катары кароодогу адамдын баш ийүүчүлүк абалы, экинчи жагынан, артыкчылык прагматикалык максаттуу багыттуулук. Гармониялуу, эркин, жоопкерчиликтүү, рухий жактан өнүккөн

инсанды тарбиялоо анын социалдык мобилдүүлүгүнүн процесстерин оптималдаштырууга, о.э. адам үчүн олуттуу болгон тик мобилдүүлүктү камсыз кылуудагы билим берүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүүгө шарт түзөт. Чындыгында эле бир аз мурунураак билим берүүнүн башкы мобилдүүлүк мүмкүнчүлүгү кесиптик мансапта окуу жайлардын дубалында алынган билимдердин көлөмүн колдонууда турат, анткени дүйнө, табият, коом, адам туурасындагы билимдерди өткөрүп берүү социалдык институт катары эсептелген мектептин карамагында турат. Азыркы кырдаалга токтоло кетсек, институтташтырылган билим берүү билимдерди өткөрүп берүүдөгү прерогативдерин жоготту; маалыматтын өзүнүн болуусу азыркы коомдогу проблемалардан болуп эсептелбейт, анык проблема болуп конкреттүү маалыматты издөө, аны тандоо, системалаштыруу жана пайдалануу, о.э. маалыматты жеке билимдерге айлантуу, адамдын инсандык сапаттары эсептелип, алар аталган процесстерде ачык көрүнөт. Жаңы парадигма антропологиялаштыруу жана гумандаштыруу принциптеринде түзүлүүлөрү зарыл. Антропологиялаштыруу – бул билимдин адамга максат жана жогорку баалуулук катары багытталуусу. «Антропологиялык багыттуулуктун приоритетүүлүгү азыркы билим берүүдө бардык табигый-илимий жана социалдык-гуманитардык дисциплиналардын антропологиялык кайра багытталуусу менен камсыз кылынат» - деп эсептейт А.Г. Сабилов [2.75-78б]. Билим берүүнүн гуманитарлашуусу социалдык билим берүүгө, жалпы эле коом туурасындагы билимдерге, ошондой эле коомдогу адамдын ээлеген ордуна, ролуна басым жасайт. Ушуга ылайык заманбап билим берүүчүлүк парадигмалардын негизги максаттарынын такталышы: адам билим үчүн эмес, билим адам үчүндөгөн пикир логикалуу болуп эсептелет. Жаңы билим берүүчүлүк парадигмада билимге болгон жаңы көз караштын бирден-бир мазмундук элементи болуп коомдун кайра өндүрүүчүлүк, сактоочулук жана өнүгүүчүлүк милдеттеринин укугун калыбына келтирүү эсептелет.

Эки маңыздык функцияны гармониялаштыруу ыкмаларын издөөгө жана бекитүүгө багытталган билим берүүчүлүк парадигмада өткөндүн, азыркынын жана келечектегинин категориялары макулдашуулары зарыл. Социалдуулукту кайра өндүрүү функциясы билим берүүчүлүк тажрыйбада өткөндүн мурасын колдонуу менен байланышып, социалдык болмуштун негиздерин сактоого багытталган. Бирок модернизацияланган коомдо билим жетишээрлик тездикте ыңгайлашып, социалдык реалдуулуктун өнүгүүсүнүн механизми болуп калат. Билим берүү өзүнүн көз карандысыз максаты иретинде адамды социумдагы жашоо ишмердүүлүккө даярдоону эсептейт, бирок аталган аспектидеги анын консервативдүүлүгү терс жагынан байкалат. Билим берүүнүн бардык өз ара байланышкан деңгээлдериндеги ба-

гыттуулугу адамдын социалдык мобилдүүлүгүнүн факторлорунун проблемаларын изилдөөдө олуттуу мааниге ээ, андыктан коомдун үзгүлтүксүз өнүккөн муктаждыктарына билим берүүнүн дараметине болгон адекваттуулугу туурасындагы маселени актуалдаштырат. Азыркы билим берүүнүн көпчүлүк бөлүгү өткөнгө багытталган жана бул адамдын социалдык мобилдүүлүгүнүн фактору катары билим берүүнүн күчөтүлүшүн шарттайт. Заманбап билим берүүнүн өткөнгө багытталгандыгын өз эмгектеринде Э.Тоффлер, Р.Ф.Абдеев, Н.С.Розов баса белгилешкен. Өз көз карашын жалпылоодо америкалык футуролог төмөндөгүдөй ой-пикирге таянган: «...токтоп калган коомдордо өткөн салмактуу түрдө азыркыга өтүп, келечекте өзүн кайталайт, ал эми супериндустриалдык доордун коому динамикалуу өнүгүп, өткөндөн калган ташта таш калтырган жок» [3. 443-465-б.]. Азыркы коом сабаттуу эле эмес, жогорку билимдүү жана кесиптик компетенттүү индивиддердин муктаждыктарын башынан кечирүүдө. Бул туурасында саясий жана коомдук демилгелер кабар берип турат. Ошондуктан азыркы билим берүүнүн бирден-бир милдети болуп билим берүүчүлүк жана социалдык институттар иретинде тарбия - билимдин каражаттары менен өздүк билим алуу муктаждыктарын калыптандыруу эсептелет. Өздүк билим алуу, жогоруда айтылгандай, окууга, «маалыматтын жоктугуна», табигый тырышчаактыка жана өздүк билим алуу ишмердүүлүгүндөгү зарылдыкты түшүнүүгө негизделет. Билим берүү дүйнөнү таануу мотивациясын жоготуусу эмес, дүйнөнүн, коомдун, адамдын маңызын таанып билүү каалоосунан келип чыккан адамдын таанып билүүчүлүк импульстарын колдоп, багыттоосу зарыл. Ошентип, пайдаланылган тарбиялык жана билим берүүчүлүк методикалардын мазмунун жана максаттарынын проблемасы актуалдашат. Негизги булагы катары сырткы шарттарга эмес, адамдын ички абалына ээ болгон адамдын дайыма болуп туруучу өздүк билим берүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн мотивациясы тик (вертикалдуу) жана горизонталдуу мобилдүүлүктүн жүзөгө ашырылуусунун зарыл шарты болуп эсептелет. Кошумчалай кетсек, жаңыны алууга же алынган билимдерди өнүктүрүүгө, терендетүүгө жана жакшыртууга багытталган ишаракеттердин себеби билим берүүчүлүк жана кесиптик дараметтин өнүгүү деңгээлдеринин ортосундагы карама-каршылыктардан жана коомдун баардык чөйрөлөрүндө болуп жаткан өзгөрүүлөрдөн улам келип чыгат. Билим берүү коомунда билим жана жетишээрлик деңгээлдөөздүк билим берүү анын маанилүү ресурстары катары кызмат кылышат, андыктан адамдын социалдык ыңгайлашуусун жана анын социалдык жайгашууларды жүзөгө ашыруу даярдыгын жөнгө салып турат.

Бул жерде адамдын үзгүлтүксүз билим алуусу үчүн шарттарды түзүү зарылчылыгы пайда болот. Заманбап коомдогу билим берүүнүн мобилдүүлүк

дарамети топтолгон маанилүү принцип катары билимдин үзгүлтүксүздүгүн андап билүү анын мүмкүнчүлүктөрүнүн жогорулоосунун кийинки шарттарын калыптандырууга алып келет.

Билим берүүнүн үзгүлтүксүздүгү адамдын өздүк билим алуу ишмердүүлүгүнө басым жасоо менен формалдуу жана формалдуу эмес мүмкүнчүлүктөрүн бириктирүүнү билдирип турат. Азыркы коомдо бир тараптуу, тар билим берүүгө ээ болуу жетишсиз болуп турат, андыктан бул төмөнкү турганды шарттап, чыгуучу мобилдүүлүктү кыйындатат, о.э. адамдын горизонталдуу жайгашуусун артка тартат. Эгерде мурунураак кесиптик ишмердүүлүктүн белгилүү бир түрү адамдардын бир канча муундарынын аралыгындагы салыштырмалуу туруктуу пайда болуусун калыптандыра турган болсо, анда бүгүнкү күнү (эртең деле) адамдын тигил же бул кесиптиктерге ээ болуусу билим алуу процессиндеги алынган кесип ага анын бардык жашоосундагы социалдык туруктуу пайда болууну камсыз кылат. Адам жаңы технологиялардын өнүгүү динамикасын акмалап туруусу керек болгон кырдаалга туш болот [4. 28-б.]. Өзгөчө бул кризистик кырдаалдарда байкалып, адамдын алектенүү түрүнүн актуалдуулугун жоготуп алуу ыктымалдуулугу бар. XX-XXI-кылымдар аралыгында Кыргызстанда пайда болгон экинчи жогорку билим берүү феномени жүзөгө ашырылуусу билим берүүнүн мобилдүүлүк мүмкүнчүлүктөрүн дароо өзгөрткөн механизмдин көрүнүүсүн ачык иллюстрациялайт. «Бир билим - бүткүл жашоого» принцибине карата кабыл алынган багыттын андан аркы талкалануусу жана жаңы «жашоонун узактыгындагы билим берүү» альтернативдүү принцибинин калыптануусу болуп өтөт. Ушуну менен катар «бүткүл жашоого кесип» принциби өзүн чыгарат [5]. Чындыгында, дайыма өздүк билим алуу жолу менен айкалышкан жана өркүндөтүлгөн формалдуу билим берүүнүн натыйжалары өзүнө адамдын социалдык мобилдүүлүгүн жүзөгө ашыруу кызматын аткарган ары оптималдуу механизм камтып турат. Аталган шарттарды калыптандырууда олуттуу мааниге аң-сезимдүү билим берүүчүлүк процессти жогорку даражада жөнгө салуучу адамдын инсандык сапаттары, билим берүүчүлүк муктаждыктардын болушу, өздүк актуалдашуудагы муктаждыктар эсептелишет. Формалдуу билим берүүнүн мобилдүүлүк мүмкүнчүлүктөрүнүн жана өздүк билим алуунун айкалышынын натыйжасында адамдын комплекстүү социалдык мобилдүүлүгү жүзөгө ашат, бир жагынан, адамдын кесиптешүүсүнүн жана рухийлүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн сапаттуу жактары өсөт, ал эми экинчи жагынан, мансаптык өсүүсү, коомдук кадыр-барктын жогорулоосу, материалдык жыргалчылыктар үчүн шарттар түзүлөт.

Илимдин мобилдүүлүк мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуусу билим берүүнүн баалуулугун жана заманбап адамдын, коомдун жана мамлекеттин көзүн-

чө аларды өркүндөтүүгө жөндөмдүү. Б.С.Гершунский билим берүүнүн баалуулук маселелерин кароо менен билимдин баалуулуктарынын – мамлекеттик, коомдук жана инсандык сыяктуу үч биримдиктүү маңызын түшүнүү зарылчылыгы туурасындагы ой-пикирге таянат [6. 608-б.]. Андан тышкары билим берүүнүн коомдогу адамдын абалына ылайык келген социалдык функцияларды жүзөгө ашырууга жана өзгөртүүгө таасирин тийгизген маанилүү шарттар катары билим берүүнүн мыйзамдык бекиши жана жалпы коомдук таанылышы коомдун модернизациялануу шарттарындагы билим берүүнүн мобилдүүлүк дараметин оптималдаштырууга мүмкүндүк берет. Билимдер коому, өзүнүн маңызында белгилүү бир жөндөмдүүлүктөрдүн, таланттардын, билимдүүлүктүн жана кесипкөйлүктүн деңгээлинин болуусундагы жогорку катмарларга болгон жеткиликтүүлүктү боолголоп турган меритократиялык болуп эсептелет. Коомдун жаңы элитасын түзүү максатында билим берүүнүн дараметин пайдалануу маани-маңызга ээ, маалыматтык чөйрөнүн калыптануу шарттарында зарыл жана максаттуу болуп эсептелет. Коомдун саясий жана экономикалык элитасы маалыматка эле ээ болбостон, аны туура башкарып, адамдардын жыргалчылыгына да багытоосу зарыл. Азыркы элита - бул жөндөмдүү жана билимдүү адамдардын элитасы. Бирок жаңы социалдык ресурс катары билимдин көрүнүшү спецификага ээ. Маалыматтын түйүнү болуп илим эсептелет, бирок Д.Беллдин пикири боюнча, «...билим берүүнүн элитасы бийликтин жаңы элитасы боло алат деген идея кыйла апыртылган» [7. 330-342-б.]. Анын ой жүгүртүүсү боюнча, «билим берүүнүн бийлиги» ылайык келген институттардын чегинде гана таратылат, бирок саясат дүйнөсүндө ал кыйла таасирге ээ. Бул билим берүүнүн социомаданий маңызы анын коомдук жашоонун бардык чөйрөлөрүнө киргизилгендигинде, алардын обьективдүү өз ара байланышында жана билим берүүнүн коомдук максаттарга баш ийүүчүлүгүндө көрүнөт. Билим берүү өзүнө коомду башкарууну оптималдаштыруу жана пайда болгон маданиятты колдоо менен заманбап коомдук элитанын калыптануусунун алдыңкы ресурсун камтып турат. Демек, жогорку мектептин миссиясы заманбап коомдун реалийлерине ылайыкташкан коомдун жаңы элитасын калыптандырууда турушу зарыл.

Ошентип, билим берүүнүн мүмкүнчүлүктөрүнүн күчөтүлүүсүн анализдөө концептуалдуу деңгээлде болуп, билим берүүнүн маңызын, анын социалдык функцияларын баштапкы орнотууну, андан кийин заманбап коомдо билим берүүнүн мобилдүүлүк дараметин оптималдаштырууга багытталган бир катар тажрыйбалык сунуштоолорду калыптандырууну билдирип турат. Билим берүүнүн мобилдүүлүк мүмкүнчүлүктөрүн күчөтүүсүнүн теоретикалык шарттарынын комплекси маселенин концептуалдык-методологиялык негиздерин бөлүп көрсөтүүдө түзү-

лөт. Тажрыйбалык шарттардын комплекси социалдык мобилдүүлүктүн фактору катары билим берүүнүн ролун жогорулатууга багытталган иш-аракеттерди жүзөгө ашырууга бурулган. Социалдык тажрыйба зарыл түрдө билим берүүнүн теоретикалык аспектилерин менен макулдашуулары абзел, ошондуктан билим берүүнүн маңыздык негиздери адекваттуу билим берүүчүлүк тажрыйбаны калыпка салууга шарт түзөт.

Адабияттар:

1. Пушкарева Е.А. Философское фундаментальное знание в системе современного образования / Е.А. Пушкарева // Философия образования. 2008. - №3 (24). - С. 58.
2. Сабилов А.Г. Антропологизация как приоритетное направление развития современного образования / А.Г. Сабилов / Образование в зеркале философии: материалы межвуз. науч. конф. - Казань: Казан, унив., 1998. - С. 75-78.
3. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. - М.: АСТ, 2001. - С. 443-465.
4. Нуруллин Р.А. Образование как модерн в постмодерне / Р.А. Нуруллин / Образование и культура постмодерна: сб. ст. - Казань: Казан, ун-т, 2005. - С. 28.
5. Beck, U. Kapitalismus ohne Arbeit // Der Spiegel. - 1996. - No. 20.
6. Гершунский, Б.С. Философия образования для XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б.С. Гершунский - М.: Совершенство, 1998. - С. 608.
7. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл / в кн. Новая технократическая волна на Западе. - М.: Прогресс, 1986. - С. 330-342.

Рецензент: к.филос.н., доцент Самыканов А.Т.